

Adrian Marino and the intellectual travel journal as an expression of revolutionary freedom

Adrian Marino și jurnalul intelectual de călătorie ca expresie a libertății *revoluționare*

Rodica FRENȚIU

Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Abstract

Seen as a logical continuation of the author's preoccupations for comparative literature, the travel journal becomes a journal of ideas in Adrian Marino's case, by trying not only to explain the formation of a certain type of personality, but also to transcribe/redact a chronicle of social and political history. Adrian Marino's journal of ideas firstly emphasizes an „individual” reality, but also bears deeper „universal” signification, as it militates for humanism and liberal democracy, for actual convergence of world cultures. The present study (Adrian Marino and the intellectual travel journal as an expression of revolutionary freedom) proposes an investigation attempting to prove that Adrian Marino eventually suggests a personal dialogue with the world and especially with Europe, audaciously trying to concur at substantiating a modern Romanian conscience.

Keywords: *freedom, travel journal, journal of ideas, antiliterature*

Cuvinte cheie: *libertatea, jurnal de călătorie, jurnal de idei, antiliteratură*

Om liber, modern, este omul ideilor în deplasare.

Adrian Marino, *Carnete europene*

Mă simt român și, în același timp, european.

Adrian Marino, *Prezențe românești și realități europene*

Român, european și cetățean al lumii, Adrian Marino își aduce propria contribuție la regenerarea „spiritului comparatist” mondial prin refundamentarea teoretică și metodologică a cercetării literaturii universale. Optând pentru o nouă știință comparatistă, promovată în a doua jumătate a secolului al XX-lea de către René Étiemble, ideo-criticul român propune o *literatură universală* întemeiată pe o perspectivă de completă revizuire a conceptelor tradiționale și a canoanelor utilizate de comparatismul academic ce pare să fi devenit inadecvat vremurilor contemporane.

Dar, în lumina noului orizont de studiu și a schimbărilor de perspectivă pe care această atitudine le implică, specialistul capătă convingerea că, după cum noul tip de literatură comparată propus nu mai rămâne indiferent față de politic și social, asemănător, nici o altă preocupare în care s-ar implica cercetătorul cu un asemenea domeniu de interes nu se poate sustrage din fața unui angajament civic și politic. Iar dacă nimeni nu devine „european” sau „universal” printr-un gest de voință, un umanist are datoria de a rămâne permanent „angajat” și „militant”, până și într-un jurnal de călătorie, luptând pentru „legături culturale libere” [1].

Văzut ca o prelungire a preocupărilor față de literatura comparată, jurnalul de călătorie devine pentru Adrian Marino un jurnal de idei, în care autorul încearcă, printre altele, și studierea relațiilor literaturii cu istoria și societatea. Pentru Adrian Marino, forma aproape clișeizată și banalizată a jurnalului de călătorie se transformă într-un jurnal de idei ce apără egalitatea valorică a culturilor lumii, complexitatea relațiilor și a influențelor de diverse tipuri între culturi:

„Profit de timpii morți pentru a face fișe, cât mai multe, și despre prezența literaturii române în toate enciclopediile spaniole și universale imediat accesibile. Numai prin acest tip de

documentare se pot trage unele concluzii obiective ca bază a unei politici realiste de prezentare a literaturii române în străinătate. Și ce pasionat studiu, de adevărată ‚literatură comparată’, s-ar putea scrie despre imaginea (atât de anemică) a literaturii noastre în lume!” [2]

Localizarea exclusiv „geografică” primește la comparatistul român o dimensiune „mondială”, iar „istoria”, supusă permanentei prefaceri, tinde să se transforme într-o conștiință culturală unitară. Jurnalul de idei devine acum un concept „dinamic”, cu un conținut și o semnificație permanent deschise. Pentru Adrian Marino, jurnalul de călătorie sub forma unui jurnal de idei se deschide înspre universalitate, întrucât codul unui asemenea tip de scriitură face posibilă nu numai citirea prezentului prin prezent, ci permite, prin intermediul reflecțiilor lucide și, pe alocuri, sceptice, și lectura prezentului prin trecut:

„Cine crede că ‚mesianismul’ de tip pașoptist a murit se înșală. El reapare mereu, în esență, fiindcă spiritul românesc de emulație, vocația sa europeană, complexe acumulate de-a lungul atâtor experiențe își caută mereu rezolvarea, compensațiile de care el are nevoie, formele cele mai potrivite de afirmare internațională a personalității sale, într-o perioadă când izolarea, autarhia, provincializarea eternă înseamnă pur și simplu sclerozare, moarte spirituală, ieșire iremediabilă din istorie.” [3]

În mod obișnuit, orice mărturie autobiografică este, într-un anume fel, confesiunea unei deveniri. La Adrian Marino însă, fraza „Am devenit eu însumi.” se metamorfozează parcă în „M-am făcut eu însumi.”, iar jurnalul său de călătorie mărturisește sentimentul febril de curiozitate în contact cu noi spații geografice, de emoție legitimă a descoperirii altor culturi, consemnând sub forma unor note de călătorie clipa în care receptarea livrescă a acestora se vede înlocuită uneori de voluptatea trăirii imediate:

„De aceea, prima operație mentală a ‚turismului’ intelectual în Spania este purificarea, pe cât posibil, de elemente livresci și literare, ieșirea din ‚cultură’ și intrarea în ‚viața’ imediată. Experiența este nouă, pasionantă și extrem de stimulatoare.” [4]

După ce publicase anterior în diverse reviste literare note sau impresii de călătorie din Elveția, Franța sau Olanda [5], prima carte de călătorii a lui Adrian Marino cunoaște lumina tiparului în anul 1974 (ediție reluată în 1995), cu titlul *¡Olé España * Jurnal spaniol*, unde autorul lasă se întâlnească, firească, două dimensiuni aparent ireconciliabile: livrescul și erudiția cu realitatea nudă. Curiozitatea intelectualului estic, obișnuit să-și găsească răspunsurile la întrebări în cărți, se împletește armonios cu observația sinceră, rezultată din contactul imediat cu mediul înconjurător, iar informația oferită de bibliotecă se întâlnește cu experiența directă și vie a străzii:

„Mă găsesc de aproape două săptămâni în Spania și ceea ce întreprind – îmi pun mereu această întrebare (de fapt neesențială) din simple rațiuni de clarificare logică – nu se poate clasa nici la categoria de ‚turism’, nici la ‚călătorie de studii’ (detest chiar acest pretext ipocrit, atât de des invocat), deși inițiativa mea participă – în felul său – la ambele operații. Să spun, pe scurt, că intenția de investigație, descoperire și satisfacție a ‚curiozității’, dublată de destindere, predomină.” [6]

Dacă accepțiunea generală a autobiografiei sau a oricărui document autobiografic este susceptibilă de varii interpretări pornind de la o perspectivă istorică și ajungând la un studiu efectuat dintr-o abordare psihologică sau de analiză a caracteristicilor unui text literar [7], jurnalul de călătorie capătă la Adrian Marino o semnificație particulară. S-a evidențiat deja în literatura de specialitate importanța „pactului de lectură” [8] necesar în apropierea față de orice text de tip biografic, „pact” nu mai puțin semnificativ și în înțelegerea tipului de note de călătorie propus de Adrian Marino, unde nu atât elementele formale primează, cât funcția unui „contract” de lectură, fără de care multe din dimensiunile activate de acestea s-ar pierde. Teama lui Adrian Marino că jurnalul său ar putea fi citit ca un text literar îl obligă pe autor să se explice, ceea ce contribuie la înțelegerea adecvată a locului și funcției textului autobiografic propus în ansamblul operei. Jurnalul de idei se constituie astfel într-un eșafodaj destinat să-i permită ideo-criticului român ca, prin propriul discurs, să-și poată exprima, camuflat, nu numai idealurile intelectuale, ci și convingerile politice:

„De când am aflat împrejurările în care a denunțat Inchiziției catolice (rivale) pe Michel Servet (rivalul său personal), Calvin mi-a devenit la fel de antipatic. ‚Cooperarea’ inchizitorilor religioși funcționa bine, nu mai încapă nici o îndoială, încă din secolul al XVI-lea. A inchizitorilor ideologici moderni este și mai perfecționată...” [9]

Totuși, deși își refuză declarat dimensiunea „literarității”, jurnalele de călătorie ale lui Adrian Marino configurează o lume interioară plină nu numai de trăiri intelectuale, ci și de sentimente omenești, un univers încărcat atât de delicii livrești, cât și de stări profund personale. Aparținând categoriei genului autobiografic, jurnalul de călătorie trimite lectura, inevitabil, la raportul între biografie și autobiografie, de aceea, Adrian Marino simte nevoia să-și reargumenteze opțiunea pentru forma de expresie oferită de jurnalul intelectual de călătorie în prefața fiecăruia dintre ele:

„Nu urmăresc să ‚fac frumos’, ci doar să-mi transcriu viața interioară intelectuală în expansiune și deplasare, în plină confruntare europeană. Este viața unui autor român ce crede în cultura patriei sale, animat de un patriotism constructiv, real și fără multe fraze.” [10]

Ideo-criticul român își relatează viața alegând modalitatea de expresie a notelor de călătorie transformate în jurnal de idei, modelul schimburilor de memorii părându-i-se o perspectivă adecvată nu numai pentru conturarea unui autoportret sau pentru explicarea genezei unui tip de personalitate, ci și pentru transcrierea/ redactarea unei cronică de istorie socială și politică, pledând fervent pentru libertatea de orice fel:

„Supratema acestor febrile confesiuni, deopotrivă descriptive și analitice, nu o constituie, cum s-ar crede la prima vedere, cultura, ci **libertatea**. Libertatea ca stare de spirit. *‘A dispune de propriul tău spațiu fizic și intelectual, aceasta este libertatea’*, scrie Adrian Marino. Regăsirea *lumii libere*, dar și a libertății interioare. Eliberarea de orice fel de inhibiții, comunicarea, solidarizarea cu spiritual occidental în pragul unui secol al unei *Europe unite*.” [11]

Fără nici o posibilitate de confuzie, și în acest jurnal de călătorie, autorul este identic cu naratorul devenit personaj în text și, de altfel, totul pare tribut ar înțelegerii unei identități. Persoana întâi este marca unei individualități ce se face cunoscută prin intermediul ideilor cărora le face loc un atare tip de jurnal. Un rol asumat prin care s-a încercat scăparea de cenzură, fără a fi urmărit însă nici un scop practic. Autorul ce-și asumă acest statut este persoana civică, reală, responsabilă din punct de vedere social, care se prezintă cititorului dându-și până și adresa reală. Cititorul nu este lăsat să presupună un legământ de fidelitate între viața personală și textul propus spre lectură, ci este asigurat că lucrurile stau exact așa precum par. Identitatea de nume între autor, narator și personaj, respectiv „pactul autobiografic” [12] stabilit conferă veridicitate textului scris, atrăgând cititorul în rețeaua unui dialog intim. Tripla identitate asumată la nivelul enunțării [13] poate crea, datorită acestui contract, o apropiere între autor și cititor, la nivelul enunțului. Până și numele proprii inserate de Adrian Marino în text, chiar dacă uneori numai cu inițiale, conferă autenticitate textului ce poate fi citit și ca un document de epocă. A vorbi deschis despre libertate într-o perioadă totalitară este, credem, un act revoluționar :

„Sentimentul libertății, expansiunii și relaxării, prin eliberarea de constrângere, te invadează. Simți că totul ți se deschide în față, rupând cercuri enorme, care dispar, la fel, unul după altul. *‚Omul liber va iubi totdeauna marea.’* Înțeleg acum, mai bine ca niciodată, versul lui Baudelaire, conceput – nu mai am nici o îndoială – pe ocean, în drum spre Antile. Libertate pură, absolută, redusă la ultima esență, căci oceanul, prin uniformitatea sa imobilă, obligă la concentrare și interiorizare. Nu în munți, ci pe mare încerci și trăiești adevărata concentrare spirituală, cea mai intensă posibil, deoarece elemental de varietate, de accident și anecdotic este redus până la inexistență. (...) Infinitatea doar pe ocean poate fi imaginată și realizată în toată plenitudinea. În realitate, inconștientul lucra în sensul unei experiențe cosmice și estetice fundamentale.” [14]

Următoarea carte de călătorie, *Carnete europene*, publicată în anul 1976, cu ediția a doua în 2003, insistă și mai mult asupra punctului de vedere care diferențiază jurnalul ca gen literar de rolul jurnalului sau notelor de călătorie. Autorul însuși simte nevoia unei încadrări istorice în genul amintit, de aceea se declară hotărât ca un călător ce-a depășit „complexul provincial” al lui Dinicu

Golescu, încercând astfel, temerar, să contribuie la fundamentarea unei conștiințe românești moderne:

„Dacă *¡Olé España * Jurnal spaniol* dădea glas entuziasmului unui călător român într-o țară cunoscută anterior numai din referințe livrești, prilej pentru autor de a-și verifica și analiza cunoștințele într-o manieră trăită, directă, *Carnetele europene* prezintă, în plus, o notă suplimentară de reflexie și de analiză, de reflectare asupra „naturii” jurnalului însuși. Marino încearcă să explice care ar fi rostul unui jurnal de călătorie printr-o „falsă” interogație asupra raportului dintre un jurnal vital (vitalist) și un jurnal intelectual.” [15]

Adrian Marino consideră că, de fapt, distincția dintre cele două tipuri de discursuri, dintre cel al „vieții” sau al impresiilor trăite direct și cel „intelectual” sau reflexiv, nu ține de modalitățile de descriere ale trăirii sau „vieții”, întrucât dezbaterile și confruntările de idei pot fi la fel de vii ca oricare alte satisfacții:

„Ca și cum o halbă de bere, băută într-un local străin oarecare, ar constitui un important și autentic fapt de ‚viață’, iar această incursiune pasionantă și pe viu în istoria editurii europene¹, pentru un amator de cărți, n-ar reprezenta tot o formă de viață. Chiar dacă de un alt conținut și de o altă calitate.” [16]

Mai mult, jurnalul de idei este în ceea ce-l privește, mărturisește ideo-criticul român, un „antijurnal literar”, de altfel, singura formă de „pseudo-literatură” pe care o poate practica [17]. Autorul consideră, de asemenea, că falsul său jurnal literar ține de ceea ce a definit în *Dicționarul de idei literare* ca „antiliteratură”. Nu se consideră un calofil și militează implicit pentru stilul direct, pentru notațiile sincere și imediate [18]. Deși recunoaște că notațiile de călătorie îi slujesc doar ca un *aide-mémoire*, totuși, nu consideră că ar fi necesară găsirea unui stil de redactare a acestor note, acordând, prin urmare, maximă atenție doar prelucrării notațiilor:

„Cum aş putea deci transforma o țară, un oraș, o serie de peisaje sociale sau morale, noile mele experiențe umane, sociale și intelectuale, care au gravitatea lor, într-un simplu motiv de ‚literatură’? Aceste realități, mult mai profunde, nu-mi par a avea nici o afinitate de substanță cu exercițiul stilistico-retoric. După cum o țară, repet, nu se reduce numai la geografie, la medii insolite sau exotice. Ea constituie, în primul rând, un spațiu și un mediu spiritual, o ‚cultură’, o perspectivă în adâncime a umanității. Alung deci cât pot (de fapt ea se exclude de la sine) orice preocupare literară din aceste note, care – măcar în intenție – n-au nimic comun cu așa-zisa ‚literatură de călătorie’.” [19]

În „spațiul autobiografic” [20] al jurnalului de călătorie, Adrian Marino reușește să creeze anumite „efecte de relief” [21], prin care-și evidențiază nu numai adevărata natură umană, caracteristicile unei ființe biologice, ci și, mediat și indirect, credința politică ca individ social. Pentru a fi cu adevărat înțeles, autorul îi cere cititorului să citească printre rânduri, să fie atent la aluzii, altfel spus, să respecte clauzele contractului de lectură stabilit de la bun început. Deși scriere intimă, jurnalul, fiind publicat, comportă deja exigențe particulare, devenind nu numai un mod de lectură, ci și un tip de scriitură [22], realizat pe baza unui pact contractual între autor și cititor, variabil din punct de vedere istoric. Nu e numai un trecut ce se mărturisește în prezent, ci și un prezent care vorbește despre prezent, încercând să evite cenzura vremii. La suprafață, jurnalul de călătorie semnat de Adrian Marino este confesiunea experienței străinătății mărturisite de un intelectual turist, în timp ce, în profunzime, textul capătă nuanțe incendiare, prin aluzii și sugestii...:

„Cred că sunt ‚chemat’ (noțiune lipsită de orice mesianism), alături de mulți alții, să contribui într-o măsură oarecare la dezvoltarea culturii mele, cu necesități și obiective specifice, realizabile numai printr-o ținută, ca să mă exprim astfel, progresist-refractară influențelor sterilizante și neocolonialismului.” [23]

Pentru Adrian Marino acest tip de scriitură pare una dintre modalitățile de dobândire și păstrare a libertății interioare. Dacă adevărul nu poate fi strigat, el poate fi însă camuflat pentru

---

¹ Este vorba despre vizita la Muzeul Plantin-Moretus.

celălalt, iar ideile notate într-un jurnal de călătorie devin singura formulă posibilă de comunicare în care totul poate fi spus, chiar dacă prin disjunții și deplasări, fără să poți fi însă acuzat c-ai fi spus ceva. Când adevărul nu poate fi mărturisit direct, el va transpare, în cele din urmă, tocmai din ceea ce a împiedicat ca acesta să fie rostit. Timpul în care își scrie Adrian Marino notele de călătorie este unul al dictaturii, vreme care experimentează și perfecționează un „limbaj” secund, care să se poată sustrage cenzurii. Într-o manieră barocă, Adrian Marino revine ritmic, ușor obsedant, ca să rămână onest în fața convingerilor sale intelectuale și politice, și se mărturisește deschis, prin intermediul notelor de călătorie:

„Se face mereu teoria „adevărului”, „autenticității”, și „antijurnalului” și totuși se evită scrierile și, în orice caz, documentul subiectiv, notația crudă, directă, „brutală” dacă vrei, dar adevărată, care ar confirma teoriile de prin reviste. Acest spirit de inițiativă, de consecvență estetică, uneori și de curaj (s.n.), trebuie cultivat la scriitorul și intelectualul actual. De a fi într-adevăr sincer, cât mai sincer posibil, lipsit de complexe și inhibiții.” [24]

Dorința de autenticitate putea fi experimentată însă într-o epocă de dictatură numai prin acest tip de cărți *mai* „personale”, care se afirmă polemic față de o literatură „asupra căreia funcționa opresiv un sistem de cenzură aproape imposibil de anihilat.” [25]. În felul acesta, autenticitatea și fidelitatea față de realitate căpătau noi conotații, iar sinceritatea dobânda valoarea unui act revoluționar. Numai printr-un asemenea tip de scriitură Adrian Marino putea rămâne, în fața propriei conștiințe, eliberat de orice constrângere, păstrând sentimentul că este cu adevărat liber: „Confesiunea este un act eminent liber.” [26].

Inevitabil însă, printr-un jurnal de călătorie și de idei, se creează și o imagine de sine, deoarece autorul folosește date împrumutate din viața personală. Registrul psihologic și registrul etic ce se activează fac din acest tip de scriitură o confesiune, dar și, paradoxal, o confidență depersonalizată, vorbind, concomitent, despre amintire și experiență, despre narcisism și autocritică. Călătoriile în străinătate, după propria mărturisire a autorului, au fost pentru Adrian Marino necesara pauză de „reumanizare”, după perioade lungi de autoizolare și reclusiune în domeniul cărților:

„Rămâne un fapt care are semnificația sa: această confesiune, în același timp necesară și involuntară, a fost și este determinată în primul rând de ‚ieșirea’ în străinătate, o consecință a ‚plecării’, a ‚evadării’ și în sensul simbolist al cuvântului. Deși mă simt excelent la mine acasă (3400, Cluj-Napoca, str. Rákoczi 72, tel. 0264-581 945), spațiu intelectual pe care-mi este imposibil să călătoresc, să cunosc medii intelectuale străine, să lucrez în mari sau mici biblioteci specializate. Plăcere dublată de necesitatea cunoașterii, de curiozitate, de relaxare prin decomprimare și deconectare, de ruperi variate și fecunde de nivel. Dar și bucuria noutății, aviditatea descoperirii, voluptatea saltului în necunoscut, schimbarea de climă, defulare și destindere, adevărată terapeutică a complexelor, crispării și inhibiției.” [27]

Dar personalitatea umană este un sistem complex și autorul încearcă, cu ajutorul însemnărilor de călătorie, să-și analizeze și să-și înțeleagă propriile contradicții:

„Observ, în același timp, o serie de contradicții, de antagonisme interioare, a căror unitate o realizează doar existența concretă, imediată, tradusă în acte. Mă surprind deci stăpânit de admirații și repulsii, simpatii și antipatii, recunoștință și resentimente intelectuale, entuziast și sceptic, utopic și lucid, iubitor de risc, dar capabil și de calcule foarte exacte, enciclopedist și specializat etc. Tenace în marile scopuri și proiecte durabile, sunt dispus la concesii, cu o nuanță de ironie și uneori chiar de dispreț, pe planuri minore, efemere.” [28]

Scopul, dacă există vreunul într-un jurnal de idei, ar fi acela al imaginii sinelui, al creării portretului unei ființe vii, cu toată complicația sa interioară, cu toată istoria sa. E un ocol pe care Adrian Marino și l-a asumat pentru exprimarea libertății ce-a căpătat valoare de angajament. Efectul n-a fost lăsat la voia întâmplării, ci controlat în mod voluntar. Maniera în care este comunicată experiența personală lasă să se întrevadă, dincolo de masca spiritului raționalist, o stare adesea tensionată, plină de iritare și amărăciune, chiar de indignare și revoltă. Notele de călătorie răspund,

prin urmare, unei chemări interne, unei dorințe de confesiune, devenind „antidotul” împotriva „seismelor” interioare, adesea greu de depășit.

În anul 1978, Adrian Marino publică cel de-al treilea jurnal intelectual și de călătorii, ce va cunoaște reeditarea în 2004, intitulat sugestiv *Prezențe românești și realități europene*. În capitolul introductiv, autorul redefiniște „jurnalul intelectual”, utilizând în argumentație, din nou, conceptul de „antiliteratură”. Evidențiază astfel faptul că jurnalul său de idei și de călătorie, prin dezinteresul față de stilul frumos, respectiv distins sau elegant, face parte din categoria „literaturii” autentice, directe, ce refuză artificiosul și retorismul [29]. Jurnalul de idei se deosebește, în felul acesta, de „literatură” estetizantă, lipsită de sinceritate, interesată doar de noutatea unui stil. Desigur că delimitarea propusă de Adrian Marino prin care un text scris ar putea fi catalogat sau „convențional” (frumos), sau „autentic” (antiliterar) [30] este una arbitrară, făcută pentru a sluji doar o idee teoretică.

Ca un alt eșafod la întemeierea unei conștiințe românești moderne, Adrian Marino dezvoltă ideea potrivit căreia a fi român înseamnă, implicit, a fi european. Totul intră însă într-un proces sistemic în care o simplă afirmație nu mai poate fi suficientă dacă nu este convertită într-un proces *reciproc și reversibil*:

„Nu-i de ajuns a ne ‚deschide’ noi Europei. Urmează ca și Europa să ni se ‚deschidă’ nouă. Trebuie să ne facem, cu alte cuvinte, cunoscuți, acceptați, integrați și asimilați Europei. Să oferim în mod efectiv valori, idei, opere de circulație și semnificație europeană. Creația noastră să primească și o anume confirmare și validare europeană.” [31]

Adrian Marino propune un dialog personal cu Europa, care n-a putut fi oprit de către cenzură, contribuție ce s-a dovedit ulterior semnificativă în felul ei, credem, pentru elaborarea discursului pro-european în vederea aderării României la Uniunea Europeană. Printr-o atitudine ca cea a lui Adrian Marino, pentru care a fi român a însemnat a fi european, România a fost mereu prezentă în Europa. Optând pentru promovarea unei creații originale, sinteză a unei concepții ideologice [32], formula celui „de-al treilea discurs”, preluată de Adrian Marino de la Sorin Antohi [33], presupune și propune nu numai deschidere internațională în sens stimulat, iar nu imitativ, ci și depășirea oricărui complex de inferioritate (sau superioritate), conjugat cu respingerea oricărei forme de colonialism cultural și susținut de recuperarea tradiției românești (fie ea tradiționalistă sau modernistă).

Pactul autobiografic a devenit un *tot* [34], în care, la ideo-criticul român, viața nu poate fi „asumată” fără fixarea unui anumit sens și nici „înglobată” fără o sinteză. De cele mai multe ori, în jurnalele sale de călătorie și de idei, Adrian Marino *a explicat* cine este, fără *să spună* însă cine este. Sub pretextul că trecutul nu este decât o dimensiune a prezentului actual, care, la rândul său devine curând trecut, lectura acestor jurnale cere cititorului să fie atent la orientarea discursului, la devieri și destinație, la context. Și, deoarece totul devine, în acest caz, esențial, episoadele menționate în jurnale sunt datate și localizate, autorul respectând cu scrupulozitate istoricitatea.

Jurnalul intelectual de călătorie este, la Adrian Marino, produsul paradoxal a două exigențe aparent contradictorii, apărut într-o încercare de a concilia avantajele mărturisirii cu refuzul tipului de discurs pe care-l presupune autobiografia clasică. Sunt strecurate însă în aceste jurnale de idei și notații care țin de un adevărat jurnal intim: „În Soho simt că sunt, într-adevăr, singur, foarte singur la Londra.” [35], dar inserțiile de genul acesta sunt rare, întrucât autorul redevine imediat lucid, reamintindu-și menirea sa intelectuală:

„Această schimbare de stil, de la jurnalul intim înspre rigoarea prozei autobiografice (în sensul definit de Philippe Lejeune), este deosebit de interesantă în carnetele de călătorie ale lui Adrian Marino și survine atunci când o anumită cenzură interioară se manifestă, sancționând dorința de confesiune a autorului.” [36]

Ultima carte de călătorie publicată de Adrian Marino în anul 1993, intitulată *Evadări în lumea liberă*, oferă, pe lângă texte publicate în perioada ceaușistă, și materiale inedite, „documente analitice și descriptive de percepție ideologică și culturală a lumii ‚occidentale’, ca și reacții la stările de lucruri din țară.” [37], după cum mărturisește autorul în prefața cărții. Jurnalul de idei

propus de Adrian Marino încearcă să revalorifice datele culturale în confruntare directă cu socialul și politicul, să spargă o „blocadă” și să „evadeze” în lumea liberă. Călătoria nu este la Adrian Marino o simplă cale de divertisment, ci o altă formă de „studiu”, ce răspunde unei nevoi interioare de cunoaștere și autoeducare. Călătorind, Adrian Marino ajunge să cunoască cele mai mari biblioteci din lume, care satisfac setea de a citi și de a se documenta a unui cercetător cu o formație intelectuală consolidată la școala „gândirii estetice” interbelice pe care n-a dezmințit-o niciodată:

„Cazul *Marino* este prea bine cunoscut. Animat de un program cultural urmărit cu febrilitate și tenacitate, înșafiatibilul Marino și-a oferit, de-a lungul anilor, *un pelerinaj laic* pe la marile biblioteci ale lumii. (...) capacitatea sa de ‚absorbție’ este uluitoare iar munca organizată, mesajul ‚liberal’ (agitând idei ‚subversive’), prestigiul internațional i-au îngăduit să se regăsească și să reziste, intelectual și moral, în anii dictaturii roșii.” [38]

Eliberarea de provincialism pe care o promovează apoi în toate jurnalele sale constituie nu numai un punct de vedere deschis înspre toate culturile lumii ca arcuri peste timp și spațiu, ci și ieșirea din stereotipie și cucerirea propriei libertăți interioare, deoarece omul nu pare să fie un sistem cauzal, ci, mai degrabă, o libertate [39]. Aflat într-o anumită situație pe care nu o suportă, omul creează o ieșire în interiorul câmpului de posibilități, inventând viitorul, iar această invenție a viitorului nu pare să se situeze în cadrul timpului, ci dă naștere impresiei că ar constitui ea însăși timpul. E ideea reflectată și de jurnalele de călătorie și idei ale lui Adrian Marino:

„Viitorul aparține, orice s-ar spune, culturilor deschise, complementare și osmotice, în care ideile pot să circule în toate sensurile și nu izolate și autarhice. (...) Iar secolul XXI va aduce cu certitudine mari și noi regroupări, federalizări și o intensificare fără precedent a organismelor internaționale, o ‚Europă unită’. În această nouă lume trebuie să intrăm din plin și fără rețineri, cu personalitatea noastră dezvoltată pe toate planurile, la cel mai înalt nivel și cu cât mai multe relații utile posibil. Este singura noastră șansă. Cine gândește și se comportă altfel comite o gravă eroare.” [40]

Lectura jurnalelor de călătorie ale ideo-criticului român oferă, prin urmare, nu numai o călătorie în spațiu, ci și în timp, devenind resursă și limită în iluzia probabilă a unei comunicări. Cu un statut exterior literaturii, un jurnal de călătorie poate scrie istoria, apelând la procedee dictate de statutul autorului și impuse, la rândul lor, de lectura anterioară a unor texte similare. Document autobiografic, jurnalul de călătorie și de idei este actul unui om viu făcut pentru cei vii, iar proiectul se vede definit *hic et nunc* atât de emițător cât și de destinatarii săi.

Prin jurnalele sale de călătorie și de idei, Adrian Marino propune studierea relațiilor culturii cu istoria și societatea dintr-o perspectivă în care cultura nu se mai poate clasifica în „mare” și „mică”, în „centrală” și „periferică” [41] etc. Iar „evadările” sale nu au ca țintă fuga în lume, ci, mai degrabă, înțelegerea și definirea adecvată a „condiției de român”, pentru a putea aduce, cu drepturi și datorii egale, Europa „acasă”. Stau drept dovadă pentru încercarea de a integra spiritualitatea românească în universalitate numeroasele trimiteri la realitățile, contextele sau sistemele de referințe românești întâlnite în toate jurnalele semnate de Adrian Marino, un comparatism dezinteresat promovat pretutindeni, indiferent că autorul notelor de călătorie și de idei se afla un muzeu geneze sau în bibliotecile americane:

„(...) intrăm în cele din urmă mai întâi în *Petit Palais*, sediul unei expoziții permanente: *De Renoir à Chagall et Picasso*. (...) Câțiva Foujita (un japonez ‚naiv’ în Montparnasse!), o *Notre Dame* de Utrillo. *Le Danube de Galatz* de Marquet, un steag stricolor foarte vizibil. Datat 1933. Cum, când și unde a fost ‚inspirat’? Un bătrân diplomat de carieră, din seria veche, C. S., mi-a afirmat cu mulți ani în urmă, că el ar fi fost inspiratorul celebrei *Blouse roumaine* a lui Matisse.” [42]

Jurnalul de idei al lui Adrian Marino evidențiază mai întâi o realitate „individuală”, dar devine, în final, purtătorul unei semnificații „universale”. Așa s-ar putea explica posibilitatea transformării acestuia într-o forță „activă”, implicată în actualitatea ideologică a vremurilor contemporane, militând, adesea indirect, pentru umanism și democrație liberală, pentru adevărata întâlnire a culturilor lumii:

„Hermeneutul (Adrian Marino) pledează pentru comunicații libere, policentrism, literaturi minoritare, universalitate ș.a. El vrea și se simte *peste tot* un partener potențial și egal de dialog, combate șovinismul, cosmopolitismul, înțelege cultura ca formă de rezistență.” [43]

Notațiile scrise ale călătoriilor văzute ca formă superioară de umanizare [44] și nu de supraviețuire intelectuală, producându-i uneori autorului iluzia atingerii eternității, vor fi oare satisfăcut ele, funcțional, la vremea publicării lor, un orizont de așteptare, ale cărui limite s-ar datora tocmai timpului trăit și destinatarului vremii respective? Mai degrabă par să-l fi transgresat, obligându-l să se reînnoiască. Evitând capcanele idealismului atemporal și fără a cădea în sociologism, jurnalul de călătorie și de idei propus de Adrian Marino îngăduie evidențierea dimensiunii sociale a unui fenomen literar, prin care, promovând libera circulație a oamenilor și a ideilor, încearcă și chiar reușește să aducă Europa „acasă”:

„Teza deziterativă pentru cultura noastră privea trecerea de la sincretismul cultural de factură orientală la contactul stenic cu ‚Europa luminată’, redescoperind Occidentul.” [45]

Confesiune de tip „problematic” [46], jurnalul intelectual de călătorie se vede transformat la Adrian Marino într-un act complex, care permite nu numai înțelegerea sinusoidei interiorului psihic și intelectual al unui om de cultură român, contemporan cu o dictatură, ci și interpretarea adecvată a variabilității istorice:

„Orientarea sa ideologică și filozofică s-a definit prin raționalism, iluminism, într-o versiune pe care singur a numit-o ‚neo-pășoptism’, liberalism, europeism. În consecință, a adoptat o conduită socială anti-sistem în perioada comunistă (...)” [47]. Document trăit care, prin mărturia deplasărilor geografice, reușește să surprindă mișcarea istoriei, jurnalul de călătorie și idei al ideo-criticului român și european reafirmă și confirmă libertatea de a fi a spiritului. Adrian Marino, fost deținut politic, care-a trăit dureros de viu pagina comunistă din istoria României, a rămas, în ciuda opresiunilor vremii, un spirit optimist care a trăit în și pentru viitor. Iar numele îi va rămâne în cultura română legat pentru totdeauna de pledoaria pentru un viitor românesc și european în același timp, pentru emulația creatoare de tip universal și pentru responsabilitatea conștiinței libere.

Bibliography

1. Rachieru, Adrian Dinu, 2002, *Alternativa Marino*, Iași: Junimea, 65
2. Marino, Adrian, 1995, *¡Olé España * Jurnal spaniol*, Cu un Cuvânt introductiv de Constantin M. Popa și o Postfață a autorului, Craiova: Aius, 1995, 151
3. Marino, Adrian, 2004, *Prezențe românești și realități europene. Jurnal intelectual*, Ediția a II-a cu un post-scriptum al autorului, Iași: Polirom, 36
4. Marino, Adrian, 1995, *¡Olé España * Jurnal spaniol*, Cu un Cuvânt introductiv de Constantin M. Popa și o Postfață a autorului, Craiova: Aius, 1995, 19
5. V. Ilis, Florina (coord.), 2010, *Viața, opera și activitatea lui Adrian Marino. Cercetare bibliografică și de referință*, Cluj-Napoca: Argonaut, LI
6. Marino, Adrian, 1995, *¡Olé España * Jurnal spaniol*, Cu un Cuvânt introductiv de Constantin M. Popa și o Postfață a autorului, Craiova: Aius, 1995, 59
7. Cf. Lejeune, Philippe, 2000, *Pactul autobiografic*, Traducere de Irina Margareta Nistor, București: Univers, 5
8. Lejeune, Philippe, 2000, *Pactul autobiografic*, Traducere de Irina Margareta Nistor, București: Univers, 6
9. Marino, Adrian, 1995, *¡Olé España * Jurnal spaniol*, Cu un Cuvânt introductiv de Constantin M. Popa și o Postfață a autorului, Craiova: Aius, 1995, 30
10. Marino, Adrian, 2004, *Prezențe românești și realități europene. Jurnal intelectual*, Ediția a II-a cu un post-scriptum al autorului, Iași: Polirom, 5
11. Popa, Constantin M., 2001, *Adrian Marino. Monografie, antologie comentată, receptare critică*, Brașov: Editura „Aula”, 11
12. V. Lejeune, Philippe, 2000, *Pactul autobiografic*, Traducere de Irina Margareta Nistor, București: Univers, 26

13. V. Lejeune, Philippe, 2000, *Pactul autobiografic*, Traducere de Irina Margareta Nistor, București: Univers, 24
14. Marino, Adrian, 1995, *¡Olé España * Jurnal spaniol*, Cu un Cuvânt introductiv de Constantin M. Popa și o Postfață a autorului, Craiova: Aius, 1995, 38
15. Ilis, Florina (coord.), 2010, *Viața, opera și activitatea lui Adrian Marino. Cercetare bibliografică și de referință*, Cluj-Napoca: Argonaut, LII
16. Marino, Adrian, 2003, *Carnete europene*, „Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1969-1975”, Ediția a II-a, Cu un post-scriptum al autorului, București: Editura Noul Orfeu, 210
17. V. Marino, Adrian, 2003, *Carnete europene*, „Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1969-1975”, Ediția a II-a, Cu un post-scriptum al autorului, București: Editura Noul Orfeu, 9
18. Cf. Ilis, Florina (coord.), 2010, *Viața, opera și activitatea lui Adrian Marino. Cercetare bibliografică și de referință*, Cluj-Napoca: Argonaut, LII
19. Marino, Adrian, 2003, *Carnete europene*, „Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1969-1975”, Ediția a II-a, Cu un post-scriptum al autorului, București: Editura Noul Orfeu, 10
20. Lejeune, Philippe, 2000, *Pactul autobiografic*, Traducere de Irina Margareta Nistor, București: Univers, 182
21. Lejeune, Philippe, 2000, *Pactul autobiografic*, Traducere de Irina Margareta Nistor, București: Univers, 43
22. Cf. Lejeune, Philippe, 2000, *Pactul autobiografic*, Traducere de Irina Margareta Nistor, București: Univers, 48
23. Marino, Adrian, 2003, *Carnete europene*, „Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1969-1975”, Ediția a II-a, Cu un post-scriptum al autorului, București: Editura Noul Orfeu, 89
24. Marino, Adrian, 2003, *Carnete europene*, „Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1969-1975”, Ediția a II-a, Cu un post-scriptum al autorului, București: Editura Noul Orfeu, 15
25. Ilis, Florina (coord.), 2010, *Viața, opera și activitatea lui Adrian Marino. Cercetare bibliografică și de referință*, Cluj-Napoca: Argonaut, LVII
26. Marino, Adrian, 2003, *Carnete europene*, „Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1969-1975”, Ediția a II-a, Cu un post-scriptum al autorului, București: Editura Noul Orfeu, 13
27. Marino, Adrian, 2003, *Carnete europene*, „Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1969-1975”, Ediția a II-a, Cu un post-scriptum al autorului, București: Editura Noul Orfeu, 15
28. Marino, Adrian, 2003, *Carnete europene*, „Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1969-1975”, Ediția a II-a, Cu un post-scriptum al autorului, București: Editura Noul Orfeu, 14
29. Marino, Adrian, 2003, *Carnete europene*, „Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1969-1975”, Ediția a II-a, Cu un post-scriptum al autorului, București: Editura Noul Orfeu, 29
30. Cf. Ilis, Florina (coord.), 2010, *Viața, opera și activitatea lui Adrian Marino. Cercetare bibliografică și de referință*, Cluj-Napoca: Argonaut, LVII
31. Marino, Adrian, 2004, *Prezențe românești și realități europene. Jurnal intelectual*, Ediția a II-a cu un post-scriptum al autorului, Iași: Polirom, 29-30
32. Lefter, Ion Bogdan, 2004, *Reparație pentru Adrian Marino*, în „Observator cultural”, nr. 230, 20.07.-26.07., p. 13
33. V. 2001, *Al treilea discurs. Cultură, ideologie și politică în România. Adrian Marino în dialog cu Sorin Antohi*, Iași: Polirom, 183-193
34. V. Lejeune, Philippe, 2000, *Pactul autobiografic*, Traducere de Irina Margareta Nistor, București: Univers, 192
35. Marino, Adrian, 2004, *Prezențe românești și realități europene. Jurnal intelectual*, Ediția a II-a cu un post-scriptum al autorului, Iași: Polirom, 246
36. Ilis, Florina (coord.), 2010, *Viața, opera și activitatea lui Adrian Marino. Cercetare bibliografică și de referință*, Cluj-Napoca: Argonaut, LV
37. Marino, Adrian, 1993, *Evadări în lumea liberă*, Iași: Institutul european, 5
38. Rachieru, Adrian Dinu, 2002, *Alternativa Marino*, Iași: Junimea, 67

39. Cf. Lejeune, Philippe, 2000, *Pactul autobiografic*, Traducere de Irina Margareta Nistor, București: Univers, 192
40. Marino, Adrian, 1993, *Evadări în lumea liberă*, Iași: Institutul european, 9
41. V. Popa, Constantin M., 2001, *Adrian Marino. Monografie, antologie comentată, receptare critică*, Brașov: Editura „Aula”, 8
42. Marino, Adrian, 2003, *Carnete europene, „Însemnare a călătoriei mele făcută în anii 1969-1975”*, Ediția a II-a, Cu un post-scriptum al autorului, București: Editura Noul Orfeu, 139
43. Rachieru, Adrian Dinu, 2002, *Alternativa Marino*, Iași: Junimea, 68
44. Cf. Marino, Adrian, 2004, *Prezențe românești și realități europene. Jurnal intelectual*, Ediția a II-a cu un post-scriptum al autorului, Iași: Polirom, 24
45. Rachieru, Adrian Dinu, 2002, *Alternativa Marino*, Iași: Junimea, 81
46. V. Lejeune, Philippe, 2000, *Pactul autobiografic*, Traducere de Irina Margareta Nistor, București: Univers, 366
47. Lefter, Ion Bogdan, 2006, *Adrian Marino: un proiect pentru cultura română. Analize și evocări*, Craiova: Aius PrintEd, 5